

Plan för hållbar utveckling

Sjundeå kommuns bildningsavdelning

Att rädda världen
är en barnlek

*Sjundeå kommuns bildningsavdelning
Plan för hållbar utveckling*

1. INLEDNING	3
2. VAD ÄR HÅLLBAR UTVECKLING?	4
2.1 Ekologiskt hållbar utveckling	4
2.2 Ekonomiskt hållbar utveckling	5
2.3 Socialt hållbar utveckling	5
2.4 Kulturellt hållbar utveckling	5
3. SJUNDEÅ KOMMUNS BILDNINGSAVDELNINGENS RESULTATOMRÅDEN OCH HÅLLBAR UTVECKLING	6
3.1 Allmänt	6
3.2 Hållbar utveckling inom resultatområdet för småbarnsfostran.....	6
3.3 Den hållbara utvecklingen inom undervisningens resultatområde	7
3.4 Hållbar utveckling inom resultatområdet för fri bildningsverksamhet	8
3.5 Hållbar utveckling inom resultatdelenheten för bildningskansliet	8
4. VERKSAMHETEN HÅLLBAR UTVECKLING	9
4.1 Ett steg i taget mot hållbar utveckling	9
4.1.1 Planering	9
4.1.2 Förverkligande.....	9
4.1.3 Uppföljning, utvärdering och utveckling	10
4.2 "Keke"s olika dimensioner och exempel på innehåll.....	10
4.2.1 En ekologiskt hållbar utveckling kan i praktiken vara:	10
4.2.2 En ekonomiskt hållbar utveckling kan i praktiken vara:	11
4.2.3 En socialt hållbar utveckling kan i praktiken vara:	11
4.2.4 En kulturellt hållbar utveckling kan i praktiken vara:	11
5.KÄLLOR.....	12

1. INLEDNING

Målsättningen för FN:s decennium (2005-2015) för hållbar utveckling är att det i alla de finländska läroanstalterna senast år 2014 skall finnas ett eget verksamhetsprogram för hållbar utveckling.

Enligt Finlands grundlag (6 §) skall barn bemötas som jämlika individer och de skall ha rätt till medinflytande enligt sin utvecklingsnivå i frågor som gäller dem själva. Även t.ex. FN:s avtal om barns rättigheter (12 art.) och ungdomslagen (8 §) ålägger att de unga skall höras i ärenden som berör dem. Enligt Finlands grundlag (20 §) bär var och en ansvar för naturen och dess mångfald samt för miljön och kulturarvet.

I Utbildningsstyrelsens publikation "Strategi och verksamhetsplan för fostran och utbildning i hållbar utveckling 2006-2014" har som målsättning ställts att alla skolor skall ha sitt eget program för hållbar utveckling t.o.m. år 2010. I strategin konstateras att fostran och undervisningen spelar en central roll då man strävar efter att ändra människans handlingsätt i en hållbar riktning. Fostran och utbildning för hållbar utveckling siktar till att i alla åldersgrupper utveckla den kunskap, de färdigheter och visioner som krävs för uppbyggandet av en hållbar och rättvis framtid och att medborgarna förbinder sig till en hållbar livsstil.

Inom fostran och utbildning för hållbar utveckling har riksomfattande målsättningar och centrala innehåll fastställts både vad gäller grunderna för småbarnsfostran och förskoleundervisningen samt grunderna för läroplanerna inom den grundläggande utbildningen. Enligt dessa grunder åläggs småbarnsfostran och den grundläggande utbildningen att i sin fostran och undervisning inkludera miljöärenden och att ta den hållbara utvecklingen i beaktande i all sin verksamhet.

En ny strategi för Sjöundaå kommun uppgjordes under år 2010. Strategin består av fyra olika delar:

- A. Visioner 2030;
Sjöundaå är en naturnära kommun med trygg livsmiljö och levande tvåspråkighet i närheten av ett metropolområde. Den erbjuder för invånare, personal och företag en hållbar och högklassig miljö att leva och verka i.
- B. Värden och värderingar;
 - 1. Hållbar utveckling och ansvarsfullhet
 - 2. Tolerans och trygghet
 - 3. Kompanjonskap och invånarinriktning
- C. Strategiska mål 2010–2012;
 - 1. Kommunens verksamhet är då det gäller ekonomin, verksamheten och dess effekter på en hållbar grund och följer det godkända ekonomiska balanseringsprogrammet. Kommunens verksamhetsförutsättningar kommer att tryggas genom planmässig och förnuftig hushållning.

Sjöundaå kommuns bildningsavdelning

Plan för hållbar utveckling

2. Kommunens serviceprocesser ger de effekter som eftersträvas och de är ekonomiskt och verksamhetsmässigt effektiva. Kommunen sörjer för att högklassig basservice ordnas med beaktande av behoven av service- och infrastruktur på förhand. Kommunen deltar aktivt i det regionala samarbetet och samarbetar med övriga aktörer i området då det ger mervärde.
3. Kommunen planerar sin samhällsstruktur helhetsbetonat och långsiktigt med beaktande av miljön och dess välbefinnande. Sådan bosättning som växer balanserat styrs till områden i närheten av befintligt servicenätverk.
4. Som en ansvarskännande arbetsgivare främjar kommunen personalens välbefinnande i arbetet och tar på ett helhetsbetonat sätt i beaktande personalens kunskaper och utvecklar dem.

D. Verksamhetsmål;

Verksamhetsmålen utgörs av åtgärder som årligen fastställs för uppnående av de strategiska målsättningarna.

Bildningsavdelningen har som ett konkret strategiskt tredje mål för år 2011 åt kommunfullmäktige föreslagit att bildningsavdelningen uppgör en plan för hållbar utveckling som täcker alla bildningsavdelningens resultatområden (undervisningen, småbarnsfostran och den fria bildningen) samt bildningsavdelningens resultatenheter.

2. VAD ÄR HÅLLBAR UTVECKLING?

Hållbar utveckling (keke) är ett komplecerat begrepp för vilket det inte finns en enda allmänt godkänd definition.

En allmän definition är den definition som kommittén för hållbar utveckling i Finland gett 2004: Hållbar utveckling innebär en samhällelig ändring som styrs globalt, regionalt och lokalt och vars målsättning är att trygga goda levnadsvanor för nuvarande och kommande generationer.

Keke innebär med andra ord ett val av en bättre miljö och målet är att ändra och sammanpassa de enskilda individernas och samfundens verksamheter med naturens ramvillkor. För att det skall uppfyllas förutsätter det att var och en tar ansvar för sin miljö. I allmänhet sammanfogas fyra dimensioner med keke: en ekologisk-, ekonomisk-, social- och kulturellt hållbar utveckling.

2.1 Ekologisk hållbar utveckling

Några utmaningar gällande den ekologisk hållbara utvecklingen är att bromsa upp klimatförändringarna, att trygga den biologiska mångsidigheten och ekosystemet samt att tillämpa en hållbar användning av naturresurserna. Då det gäller ekologisk hållbarhet är det speciellt viktigt att tillämpa försiktighetsprincipen. Förutom de nationella åtgärderna är det internationella samarbetet i en central ställning då man strävar efter ekologisk hållbarhet.

2.2 Ekonomiskt hållbar utveckling

En ekonomiskt hållbar utveckling innebär en balanserad tillväxt innehålls- och kvalitetsmässigt och som grundar sig på att på lång sikt leva sparsamt och skydda naturreserverna. En ekonomiskt hållbar utveckling förutsätter att produkter och service produceras så att miljön belastas mindre än för närvarande.

Sjöunda kommun har deltagit i projektet KuntaJälki2010 och som en påföljd av detta fastställdes sjöundaåbornas genomsnittliga ekologiska fotavtryck. Med det ekologiska fotavtrycket utvärderas användningen av naturresurserna och utsläppens verkningar på den levande naturen och det beskriver i globala hektar, hur stora markområden och fiskevatten som behövs för att säkerställa vår dagliga konsumtion. För beräkning av konsumtionen räknas produktion av förnybara naturresurser som används samt bindning av koldioxidutsläpp som härstammar från produktion av konsumtionsvaror. Av de 23 kommuner som deltog i KuntaJälki2010 –projektet hade sjöundaåborna det näst största ekologiska fotavtrycket (7;46 gha). Sjöundaåbornas ekologiska fotavtryck är 21 % större än medeltalet. Sjöundaåbornas ekologiska fotavtryck består av följande delområden: livsmedel 45 %, varor och tjänster 27 %, boende 18 %, byggande 7 % och mobilitet 3 %. Sjöundaås höga resultat kan delvis förklaras med den glesa bebyggelsen.

2.3 Socialt hållbar utveckling

En central faktor med socialt och kulturellt hållbar utveckling är att överföra förutsättningarna för välmående från en generation till en annan. Målsättningen är att minska arbetslösheten, utslagning och tillväxten gällande de sociala skillnaderna.

2.4 Kulturellt hållbar utveckling

En del av den kulturella hållbarheten är att förstärka de olika kulturella gruppernas identitet och livskraftighet. Man kan bidra till detta genom att värna om de regionala särdragen liksom folktraditioner, landskap och kulturhistoriskt värdefulla byggnader och livsmiljöer. Vårt lands natur med sina skogar och vattendrag är kulturhistoriskt en central del av vår identitet. Vi har även i enlighet med allemansrätten en enastående möjlighet att njuta av naturen och dess gåvor.

3. SJUNDEÅ KOMMUNS BILDNINGSAVDELNINGENS RESULTATOMRÅDEN OCH HÅLLBAR UTVECKLING

3.1 Allmänt

Den hållbara utvecklingen tas i beaktande på varierande sätt inom bildningsavdelningens olika enheter. Bildningsavdelningens verksamhetsområde är brett och består av bildningskansliet, dagvården, förskoleundervisningen, familjedagvården, eftermiddagsverksamheten, skolorna, biblioteket, ungdomsutrymmena och bollhallen. Utvecklingen har hunnit längst i Sjundeå svenska skola som fr.o.m. år 2002 har deltagit i programmet om hållbar utveckling Grön flagg. Som erkännande för sitt arbete har skolan sedan år 2003 årligen fått rätten att använda grön flagg.

Grön Flagg är en del av det internationella Eco-Schools-programmet, som verkar i nästan alla europeiska länder och sprider sig till andra världsdelar. FN:s miljöprogram UNEP rekommenderar Grön Flagg. I Finland har Sällskapet för miljöfostran r.f. utvecklat verksamhetsmetoder och material för programmet Grön flagg så att det passar för våra egna dagvårds- och skolsystem. Dessutom utgör Grön flagg miljömärket för den internationella utbildningssektorn.

3.2 Hållbar utveckling inom resultatområdet för småbarnsfostran

Resultatombudetets för småbarnsfostran uppgift är att erbjuda mångsidiga tjänster inom småbarnsfostran i enlighet med de behov och önskemål som familjerna i Sjundeå framfört. I Sjundeå produceras småbarnsfostranstjänsterna i familjedaghemmen, daghemmen och i förskolegrupperna. Även skolelevernas eftermiddagsverksamhet utgör en del av småbarnsfostranstjänsterna.

Småbarnsfostran är en interaktion i fostrande syfte som äger rum i de mindre barnens livsmiljö och meningen med den är att på ett balanserat sätt främja barnens uppväxt, utveckling och inläring. Det främsta målet med småbarnsfostran är att främja barnets välmående som en helhet. Då barnet mår väl har hon/han de största förutsättningarna att växa, lära sig och utvecklas. Man bör uppskatta ett barn och godkänna att hon/han är sig själv. Det inverkar på barnets självkänsla att hon/han blir hörd och respekterad samt att olika familjer och kulturbakgrunder beaktas.

Genom att stöda de för ett barn kännetecknande verksamhetsmodellerna såsom lek, rörlighet, konstnärlighet och forskning hjälper man barnet att på ett helhetsmässigt sätt förstå sig själv och livet. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2005).

Förskoleundervisningens uppgift är att främja barnets uppväxt i syfte att utvecklas till en mänskligt och etiskt ansvarskännande samhällsmedlem. En förenhetligande undervisning består av helheter som hänför sig dels till barnets livsmiljö och dels till det innehåll som utvidgar och strukturerar den världsbild barnet har. Vid val av temahelheter strävar man till att

Sjundeå kommuns bildningsavdelning

Plan för hållbar utveckling

upptäcka sådana saker som har betydelse för barnet och att barnen på så sätt kan vara med och planera teman. (Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2000.)

Det finns mångsidiga teman för den hållbara utvecklingen. De kan inbegripas i de innehållsmässiga orienteringarna i planen för småbarnsfostran och i förskoleplanens innehållsfält. Den hållbara utvecklingens teman sammankopplas med vardagliga ting. Barnens värld är en del av vardagen och man kan träna och lära sig levnadskonst i samband med de vardagliga funktionerna och genom att bekanta sig med näromgivningen. Erfarenheter, upplevelser och inlärdade saker sammankopplas med vars och ens eget liv...

Arbetet med hållbar utveckling inom småbarnsfostran spelar en betydande roll då det gäller miljöfostran. Småbarnsfostraren skapar möjligheter för barnen att delta och påverka och därför bör småbarnsfostraren känna till principerna för en hållbar utveckling. Principerna för hållbar utveckling bör inkluderas i verksamhetsplanerna för småbarnsfostran och hela tiden vara närvarande vid fullföljandet av de dagliga rutinerna. Den hållbara utvecklingen bör tas i beaktande i all verksamhet inom småbarnsfostran och barnen bör beredas möjlighet att lära sig sådana levnadsvanor som sparar på och skyddar miljön eftersom de kommer att behöva den konsten i framtiden. Genom att göra saker, få erfarenheter och följa med växer barnen naturligt in i det miljötänkande som den hållbara utvecklingen står för. Då barnen uppskattas som kunniga och värdefulla aktörer känner de att de tas på allvar och blir hörda – de känner att de kan och vill vara med samt bära ansvar. Speciellt då det gäller små barn innebär den hållbara utvecklingen mycket konkreta frågor såsom t.ex. att sköta om sin kamrat, att undersöka näromgivningen och att lära sig mera hållbara vardagsrutiner. Vårdnadshavarna informeras om dagvårdens miljötänkande. I och med ”keke”-arbetet kan man förbättra välmågan, samhörigheten, trivseln och tryggheten inom dagvårdssamhället.

3.3 Den hållbara utvecklingen inom undervisningens resultatområde

På nationell nivå åläggs skolorna att följa strategin för hållbar utveckling. I enlighet med strategin har alla skolorganisationer senast år 2010 ett verksamhetsprogram för hållbar utveckling.

De mänskliga rättigheterna, alla människors lika värde, demokrati, en vilja att bevara naturens mångfald och omgivningens livskraft samt tolerans och vilja att slå vakt om den kulturella mångfalden utgör värdegrunder för den grundläggande utbildningen. Den ska också främja social gemenskap, ansvarskänsla och respekt för individens rättigheter och friheter.

I grunderna för läroplanen har elevernas delaktighet och den hållbara utvecklingen intagits även som ämneshelheter vilka bör behandlas på ett lämpligt sätt med tanke på varje åldersgrupp och med beaktande av varje läroämne. Att granska teman för den hållbara utvecklingen i anknytning till olika läroämnena hjälper eleverna att bilda en uppfattning om hur naturen, ekonomin och samhället fungerar och hur de hänger ihop. Samtidigt lär de sig att förstå betydelsen med samverkan då frågor kring hållbar utveckling ska lösas. I och med ett målinriktat arbete för hållbar utveckling i skolan uppfylls de krav som ställts i läroplanen gällande fostran till hållbar utveckling och elevers delaktighet.

Skolornas uppgift är att stöda barns och ungas uppväxt i riktning mot en hållbar livsstil. Medborgare som tar ansvar för sin miljö och för sina medmänniskor följer principerna för

Sjundeå kommuns bildningsavdelning

Plan för hållbar utveckling

hållbar utvecklingen i sina vardagliga val och i sitt arbete. Hållbar utveckling är inte någon överlops sak utan en väsentlig del av skolans vardag som ska synas både i undervisningen och i hela verksamhetskulturen. Ett program för hållbar utveckling är ett arbetsredskap för att systematiskt integrera inlärningen av hållbara levnadsvanor i skolans verksamhet. Inlärningen av hållbara levnadsvanor i skolorna har sikte långt fram i tiden. Med hjälp av arbetet hållbar utveckling sparas vatten, energi och naturresurser genast och i framtiden. Samtidigt sparas dessutom ofta pengar. Med arbetet hållbar utveckling kan man även förbättra välmågan, samhörigheten och tryggheten inom skolsamhället. Då arbetet med hållbar utveckling väl kört igång är det helhetsbetonat, sporrande och det bygger upp samarbetsandan. Det kan dessutom föra med sig ett antal nya inlärningsmiljöer och –metoder.

Den hållbara utvecklingen har en betydande roll då det gäller att definiera värdegrunderna för läroplanen (2004). Hållbar utveckling sammankopplas även med alla ämnesshelheter och läroämnen i grunderna för läroplanerna. Då arbetet med hållbar utveckling sammankopplas med den läroplansenliga undervisningen och behandlas praktiskt och ur olika synvinklar beroende på läroämne består det inlärdas inte av lösa begrepp utan anslutningar uppstår i vars och ens eget liv.

Mångsidiga helheter bidrar till att konsten att tänka och förmågan att förstå helheter utvecklas. Oberoende av tema eller läroämne poängteras aktivitet, erfarenhet och upplevelser i olika inlärningsmiljöer. Vid planeringen av undervisningen lönar det sig dessutom att genom egna val påverka och ta ansvar för utvecklingen av miljösensibiliteten och –kännedomen.

3.4 Hållbar utveckling inom resultatområdet för fri bildningsverksamhet

Resultatområdet för fri bildningsverksamhet omfattar ungdoms-, motions-, kultur-, biblioteks- och fritidsverksamheten. Servicen riktas till alla kommuninvånare och således har resultatområdet för fri bildningsverksamhet möjligheter att vidsträckt till kommuninvånarna sprida kännedom om modellen för hållbar utveckling. Service fås både på biblioteket och i ungdomsutrymmena där personalen finns på plats. En utmaning för sig är att motions- och kulturväsendet inte har aktiv personal på plats. Dessutom bör principerna för hållbar utveckling iakttas ute t.ex. på idrottsplanen. Det är således viktigt att poängtera den egna personalens och i och med den även klienternas kännedom om hållbar utveckling.

3.5 Hållbar utveckling inom resultatenheten för bildningskansliet

Bildningsnämndens medlemmar har anmält att de mottar sin föredragningslista med alla bilagor i form av e-post. Resultatenheten för bildningskansliet omfattar bildningsavdelningens förvaltning, kollektivtrafiken, logistiken, skolskjutsarna, de gemensamma skolorna samt resultatenheten för fostran och undervisning.

4. VERKSAMHETEN HÅLLBAR UTVECKLING

Målet för planen med en hållbar utveckling är att "keke" –arbetet utförs och utvecklas enhetsvis, steg för steg, utgående från enhetens nuläge och med målsättningen att få en förbättring till stånd. Det allra viktigaste med "keke" är att öka personalens kunskande och inställning.

En utmaning är även att binda samman och få samarbetsparter och utomstående aktörer att komma med i "keke"-arbetet. Det är viktigt att föra värdedebatter med beslutsfattare, vårdnadshavare och kommuninvånare – varför poängteras den hållbara utvecklingen i bildningsavdelningens verksamhet? Det lönar sig för bildningsavdelningen att aktivt ta del av vårdnadshavarnas, kommuninvånarnas och beslutsfattarnas kunskande då man planerar "keke"-arbetet eftersom de kan ha gedigen kunskap och kreativa idéer för utvecklandet. För att främja kommuninvånarnas egen aktivitet kan det dessutom vara bra att utvidga diskussionerna utanför kommunorganisationen.

4.1 Ett steg i taget mot hållbar utveckling

4.1.1 Planering

Efter att bildningsnämnden har godkänt "Sjöunda kommuns bildningsavdelnings plan för hållbar utveckling" är en viktig del av planeringsarbetet klar. I planen har man beskrivit organisationens struktur och resurser, de lagstadgade kraven samt värdena för verksamheten. Under våren 2011 grundas en "Keke"-arbetsgrupp som omfattar hela bildningsavdelningen och till arbetsgruppen hör en eller två representanter från varje resultatområde. Arbetsgruppens uppgift är att besluta om centrala frågor i den kommande verksamheten:

- väljer ett gemensamt tema för den följande verksamhetsperioden
- kartlägger av nuläget och gör en slutlig kartläggning som används i enheterna
- ordnar skolning per tema
- hur verksamheten utvärderas och när man rapporterar om det

Exempel på eventuella teman: energibesparing, vattenbesparing, förebyggande av uppkomsten av avfall och återvinning, hållbar konsumtion, hållbara livsmedelsval, närmiljö, påverkan, trygghet, gemenskap, förhållande till naturen och att lära sig i naturen, kulturarv och kulturell mångfald.

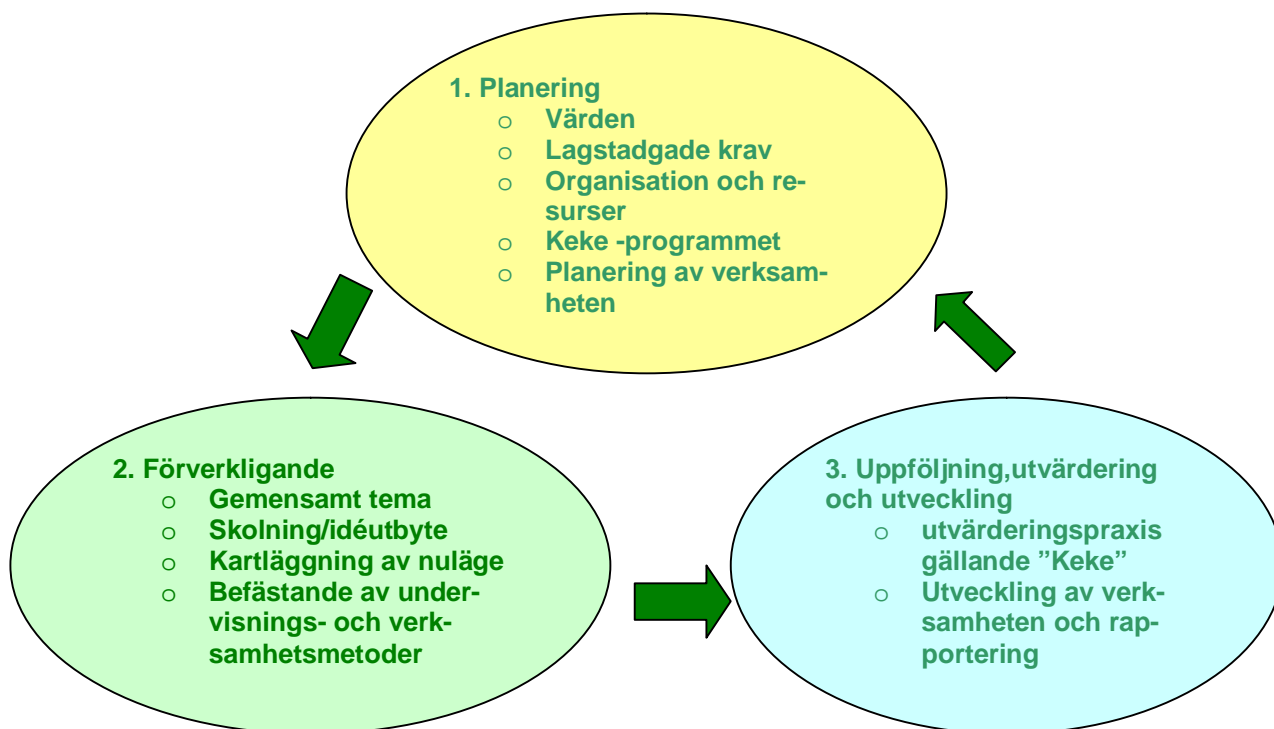
4.1.2 Förverkligande

"Keke"-grupper grundas inom enheterna. I "Keke"-grupperna i daghemmen, i förskolan, i eftermiddagsklubbarna och inom ungdomsverksamheten bör det även finnas representanter för eleverna och de unga. De enhetsvisa "Keke"-grupperna sköter kartläggningen, väljer utvecklingsmål utgående från kartläggningsresultaten och uppgör en verksamhetsplan som hela enheten följer.

4.1.3 Uppföljning, utvärdering och utveckling

Under verksamhetsperioden förverkligar smärre mellanutvärderingar per enhet och i medlet på verksamhetsperioden görs en situationsrapport. I slutet av verksamhetsperioden utförs per enhet en slutlig kartläggning, en utvärdering och en rapport samt en gemensam utvärdering som omfattar hela avdelningen.

4.2 "Keke"s olika dimensioner och exempel på innehåll

Främjandet av hållbar utveckling innebär alltså handlingar och val vilkas verkningar kan ses som ekologiska, ekonomiska, sociala och kulturella dimensioner. Nedan har exempel uppräknats gällande olika val och handlingar enligt vilka "Keke" kan föras framåt med iakttagande av olika dimensioner.

4.2.1 En ekologiskt hållbar utveckling kan i praktiken vara:

- inbesparande av material, energi och vatten
- miljövänliga anskaffningar, återanvändning
- återvinning och sortering
- ekonomisk trafik med låga utsläpp
- trygghet vid behandling och lagring av farliga ämnen

4.2.2 En ekonomiskt hållbar utveckling kan i praktiken vara:

- minskning av material- och energikonsumtion
- återanvändning, delning, hyrande och lånande av varor
- sortering och återvinning av avfall
- anskaffning av miljövänliga och rättvisemärkta produkter
- ändamålsenliga transportarrangemang
- reparation och underhåll av byggnader

4.2.3 En socialt hållbar utveckling kan i praktiken vara:

- en trygg, hälsosam, trivsamt och välframkomlig arbetsmiljö
- personalens och elevernas välmåga, hälsa, orkande i arbetet och jämlikt bemötande
- etiska, trygga och hälsosamma anskaffningar
- förebyggande av utslagning, diskriminering, fysiskt och psykiskt våld
- möjlighet till öppenhet, samarbete och deltagande
- bildande av nätverk inom det omgivande samhället
- långvarig fortlöpande vårdplats hos samma skötare

4.2.4 En kulturellt hållbar utveckling kan i praktiken vara:

- att värna om lokala kulturella traditioner
- att bevara kulturmiljön
- att beakta kulturens mångfald och de kulturella minoritetsgrupperna

En människa kan inte rädda världen! Kan jag agera riktigt?

Alla våra lösningar inverkar på vår omvärld och därför är det ytterst viktigt att vi tillsammans arbetar på alla nivåer: i hemmen och i skolorna, i kommunerna och företagen, på nationellt och internationellt plan. Det är inte krävande att följa verksamhetsmodellerna för hållbar utveckling, men att lära sig nya verksamhetsmodeller kräver övning. Det lönar sig inte att försöka göra allt på en gång och man kan inte heller allt genast.

Non scholae, sed vitae discimus.

5.KÄLLOR

Annukka Luomi, Johanna Paananen, Katja Viberg, Laura Virta: (2010): *Keke koulussa. Kestävän kehityksen opas*. Pääkaupunkiseudun Kierrätyskeskus Oy 4V.

Annukka Luomi, Johanna Paananen, Katja Viberg, Laura Virta (2010) *Keke päiväkodissa. Kestävän kehityksen opas*. Pääkaupunkiseudun Kierrätyskeskus Oy 4V.

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä/Undervisningsministeriets pm och utredningar från arbetsgrupper 2006:6. (2006): *Kestävää kehitystä edistävän kasvatuksen ja koulutuksen strategia ja sen toimeenpanosuunnitelma vuosille 2006–2014*. Yliopistopaino.

Opetushallitus / Utbildningsstyrelsen: *Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2010*.

Opetushallitus / Utbildningsstyrelsen: *Perusopetuksen aamu- ja iltapäivätoiminnan perusteet 2011*.

Opetushallitus / Utbildningsstyrelsen: *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004*.

Suomen perustuslaki / Finlands grundlag 11.6.1999/73

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005. Stakes oppaita 56. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.

Internet:

Natur och miljö, Grön flagg: http://www.naturochmiljo.fi/sve/barn_och unga/gron_flagg/

Opetushallituksen kestävän kehityksen verkkopalvelu: <http://www.edu.fi/teemat/keke/>

Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu: www.ymparisto.fi

WWF: <http://wwf.fi/maapallomme/vaikuta/ymparistokasvatus/naturewatch/>